

Пенчо Ковачев

ЗАЩО СЕ САМОУБИВАТ ПОЕТИТЕ

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Пенчо Ковачев, автор, 2013

© Росен Тахов, редактор, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-148-7

Пенчо Ковачев

ЗАЩО СЕ
САМОУБИВАТ
ПОЕТИТЕ

ХРОНИКИ ЗА ОТВЪДНОТО
НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

СЪДЪРЖАНИЕ

ИСТИНСКИЯТ ПИСАТЕЛ САМ ИЗБИРА СМЪРТТА СИ.....	7
ТОДОР ПЕЕВ	
СЕ ЗАСТРЕЛЯ С ДВА КУРШУМА.....	11
ДИМИТЪР БОЯДЖИЕВ	
ДРЪПНА СПУСЪКА ЗАРАДИ ЖЕНА.....	25
ПОГУБИ ЛИ ЯВОРОВ ЛОРА?	39
ИВАН СТ. АНДРЕЙЧИН	
ПОГЪЛНА ВЕРОНАЛ.....	59
НИКОЛА РАКИТИН	
СЕ ХВЪРЛИ ОТ ВЛАКА.....	69
ДИМИТРОВГРАД	
УБИ ПЕНЬО ПЕНЕВ.....	77
ХРИСТО БАНКОВСКИ	
ПОЛЕТЯ КЪМ МОНТЕВИДЕО	117
ГРИГОР ЛЕНКОВ	
ГО САМОУБИХА	127
ПЕТЯ ДУБАРОВА	
ИЗПИ ЧАШАТА ДО ДЪНО	141
РОСЕН БОСЕВ	
НЕ МОЖА ДА ПРЕОДОЛЕЕ ГРАВИТАЦИЯТА.....	161
ВЕСЕЛИН АНДРЕЕВ	
ОТНЕСЕ ТАЙНИ НА НЕБЕТО	175

ИВАН БУРИН	
СКОЧИ ОТ ПРОЗОРЕЦА	191
ЛЮДМИЛА ИСАЕВА	
ИЗБРА ТАВАНА ЗА КРАЯ.....	197
ТОДОР МОНОВ	
СИ ПРЕРЯЗА ВЕНИТЕ.....	209
ТОДОР ВЕЛЧЕВ	
СЛОЖИ ОЛОВНА ТОЧКА НА ЖИВОТА СИ.....	217

ИСТИНСКИЯТ ПИСАТЕЛ САМ ИЗБИРА СМЪРТТА СИ

ТОЙ СЕ ПРЕСЕЛВА В ОТВЪДНОТО,
ЗА ДА БЪДЕ ЧЕТЕН САМО ОТ БОГОВЕТЕ

Росен Тахов

Всяка национална литература има своите безсмъртни самоубийци. В руската са вградени имената на Сергей Есенин, Владимир Маяковски, Александър Фадеев и Марина Цветаева. Във френската са профилите на Жерар дьо Нервал, Пол Лафарг и Ромен Гари. Немскоезичната е немислима без Ернст Толер и Стефан Цвайг. Англичаните се гордеят с Вирджиния Улф, американците – с Джек Лондон и Ърнест Хемингуей.

Българската литература е обитавана от сенките на Пейо Яворов, Никола Ракитин, Пеньо Пенев и Петя Дубарова. Но не само от тях! В историята на нашата книжнина има и други автори, които сами са прекъснали нишката на живота си. Те са забравени или полузабравени, макар че са значими творци на словото.

Тази книга е първият опит да се съберат биографиите на българските писатели самоубийци. На класика Яворов, но и на съперника по талант Димитър Бояджиев. На известния Ракитин, но и на малко познатия Тодор Пеев. На бригадирския бард Пеньо Пенев, но и на мечтателя по южни морета Христо Банковски. На Петя Дубарова, но и на Людмила Исаева. Този пантеон от драматични съдби поставя въпроси, техните отговори търси Пенчо Ковачев.

„Защо се самоубиват българските писатели?“, пита авторът и тръгва по дирята на безсмъртните смъртници. На базата

на богат фактологичен материал той изгражда своеобразни хроники за отвъдното на нашата литература. Пенчо Ковачев прониква отвъд зримото, за да разгадае тайната на онези, които посягат към пистолета или отровата.

Защо се самоубиват българските писатели? Защото са най-ранимите служители на музите. За художниците има академии, където ги учат как се полагат щрихи и багри. Музикантите пишат ноти в консерватории, а актьорите се образуват в театрални школи.

Школа по писателство обаче няма! Никой не може да те научи как се пише поема или роман. Словото е най-измамчивата материя в изкуството, винаги готова да се изплъзне и да те предаде.

По тази причина писателят непрекъснато е разпъван от колебания и съмнения. Истинският писател, а не графоманът. Разделителната черта между истинския писател и графомана е тъкмо съмнението. Истинският писател се съмнява в написаното, докато графоманът е убеден, че създава шедеври.

Изследването на Пенчо Ковачев не е за графоманите, защото те не се самоубиват. Те искат да живеят вечно, да редят букви и да радват читателите. Книгата на Пенчо Ковачев е за истинския писател. Когато съмнението окончателно превземе перото му, с последната капка мастило той слага точка на творческата си дейност. А понякога и на живота си.

Големите исторически превратности са периоди на колебания и съмнения. И време на самоубийства. У нас такава е 1991 година, когато си отидоха трима писатели. Следдемократичната промяна приспивателни глътнаха Веселин Андреев и Людмила Исаева, а Иван Бурин скочи от прозореца. Всички те имаха екзистенциален проблем с миналото и настоящето. Прецениха, че миналото им е отишло напусто, а към новите реалности не могат да се приспособят.

„Човекът се отличава от животното по това, че може да завърши живота си със самоубийство“, казва Жан-Пол Сартър. „Самоубийството е най-аристократичната смърт“, добавя Даниъл Стърн. Андреев, Исаева и Бурин доказаха, че са човещи и аристократи. В същото време хуманоидите графомани от соцреализма продължиха да живеят и пишат.

Съмнението е крайгълният камък, около който българският писател посяга на живота си. То обаче почти винаги е в амалгама с други субстанции. Тодор Пеев, Никола Ракитин и Петя Дубарова са отвратени от примитивната среда, в която битуват. Пеньо Пенев, Христо Банковски и Тодор Велчев са безработни, безпарични и безквартирни. Тежки болести наливат горчилака в личните драми на Иван Бурин, Тодор Монов и Людмила Исаева.

Ето я и любовта – най-неизцеримото страдание. Заради интимни мъки слагат край на живота си Димитър Бояджиев, Пейо Яворов и Иван Ст. Андрейчин. Те преживяват разпънати от стълкновения любви, които решават дилемата да се живее или не. Елемент на болезнена еротика има и в самоубийството на Росен Босев.

Как се самоубиват българските писатели? Тодор Пеев, Димитър Бояджиев, Пейо Яворов и Тодор Велчев избират пистолета. Яворов прибавя към куршума и чаша с отрова. От високо скачат Христо Банковски, Григор Ленков, Росен Босев и Иван Бурин. При Банковски има съмнения за нещастен случай, а при Ленков – за умишлено убийство.

Най-много жертви вземат приспивателните. Със сънотворни слагат край на живота си Иван Ст. Андрейчин, Пеньо Пенев, Петя Дубарова, Веселин Андреев и Людмила Исаева. Индивидуалисти са Никола Ракитин и Тодор Монов. Първият се хвърля от влака, вторият си прерязва вените.

Изследването на Пенчо Ковачев дописва изгубени страници от историята на българската литература. Страници с предсмъртните гласове на големи писатели. Това е книга за онези, които по своя воля се преселиха в отвъдното, за да бъдат четени само от боговете.

София,
1 ноември 2012 г.

ТОДОР ПЕЕВ СЕ ЗАСТРЕЛЯ С ДВА КУРШУМА

ПЪРВИЯТ САМОУБИЕЦ ДАДЕ ЖИВОТ
НА ДРАМАТУРГИЯТА В БЪЛГАРСКАТА
ЛИТЕРАТУРА

Тодор Пеев е първият самоубил се български писател. Той е деец на национално-освободителното движение през Възраждането. Учител, журналист, публицист, фейлетонист, мемоарист и преводач. И най-същественото – един от първоначинателите на българската драматургия.

Тодор Пеев е високо ценен от другарите си преди Освобождението и забравен от силните на деня в свободна България.

Тодор Пеев е ближен с Васил Левски, Любен Каравелов и Христо Ботев.

На 12 февруари 1876 г. тъкмо нему Ботев изпраща знаменитото писмо, един от шедьоврите на революционната епистоларна литература.

Ето го това писмо.

Драгинко Пейов!

Не обичам да пиша безсъдържателни писма, затова ти не отговорих, ако и да бях длъжен да направя това. Види се, че самият наш живот е безсъдържателен, ако всеки път, щом

зема перото, неволно ми се изпречва въпрос: що да пиша? Вопросите решени, целта обозначена, времето и разстоянието определени, следователно тука се не иска молитва, а мотика. А ние какво правиме? Носим с решето вода и мислиме, че оплодотворяваме с това бащината си нива. Каква ирония за хора, които при средства би могли да направят чудеса! Не зная как мислите вие (ти и други) за себе си, но аз се признавам вече в тоя общ наш порок и бързам да произнеса над себе си праведният приговор. Пейов! Ние не сме направили и стотната част от онова, което би могли да направиме. Слава богу и дяволу, природата ни не е обидяла нито умствено, нито физически – защо следователно седиме на припек и плачем, че петлите ни кълват носовете?

Признанието смалява вината и нравствено, и юридически, затова се и покаях. В продължението на 8 години аз видях всичките наши герои и патриоти и виждам, че големи хора вършат малки работи, а големите работи се вършат от малки хора. Гиганти тръгнаха по купищата и събират мъниста, за да нанижат наниз от слава на майка си, а пигмеи се покачили на необозрими конкили и посягат със своите къси умове да уловят месеца за рогата!

Наистина, ние сички сме напразни с велики идеи, но ти, Ботйов, ако си пигмей, то сляз от тия конкили и потъни в калта на ничтожеството, а ако си гигант, то възседни своята идея тъй, както Александър е възседал своя Буцефал... Пейов, не се смей!

Аз не съм способен да тропам по портите и да пея балдевските песни на патриотически маниер. Нека правят това други. Аз ще направя ръцете си на чукове, кожата си на тъпан и главата си на бомба, пък ще да изляза на борба със стихииите; ако падна, то нека съдиите ми кажат, че настоящето ми писмо е било последното безсъдържателно писмо, а ако стана аз сам съдия, то ще да дам съдържание и на своите глупости.

И така, сбогом. Аз утре заминавам за Триест и на прощаване ти казвам, че ако ти искаш да ми направиш едно добро, т.е. да печаташ „П. Списание“ у мене, то споразумей се с братя ми и захвани. Яви му се само колкото ви печатат колата в

Браила, на какъв формат и на каква хартия, и бъди уверен, че тука ще да ви стане с 25 на сто, а може и с 30 на сто по-ефтино. Това би било наистина добро за мене, защото с това ще да се поддържа брат ми, който не може да ме последва, и моят наследник, който скоро ще се яви на света... (Видиш ли, че в редовете на човечеството аз няма да оставя празно място?) Извини ма, че ще да ти кажа искрено, защо по-преди ти не отговорих на предложението, което ми правеше в писмото си до Драсова. В това също писмо, в което ма питаше за условията на печатанието, ми явяваше, че книжката е дадена във Виена под печат, след. да се споразумяваме за следующата, която не знаях кога ще да излезе, за мене беше нещо като ирония.

После сичкото това приими братските ми поздравления и не забравяй

Б о т ѝ о в
Букур.
12 февр. 1876

P.S. Поздрави Драсова и му кажи, че аз съм заминал вече от Букурещ и съм оставил брата си, жена си и работниците си само с 50 фр. Ако Г-ну разполага с пари, то нека бъде добър да ми изпроводи 40 фр. по следующия адрес: Veneta Botiof, Str. Rumeora № 15, Bucuresti. С това Г-ну като човек ще да си заплати дългът, а като приятел ще да ми направи и едно добро. Добро видение.

Пистолетът, с който се самоубива Тодор Пеев

На 26 юли 1904 г. 62-годишният Тодор Пеев пуска два куршума в себе си. Първия под сърцето, втория – в лявото слепочие. Когато близките му влизат в стаята, намират до тялото му нов револвер, с който е сложил край на живота си. Предсмъртно писмо няма.

Вестниците „Дневник“, „Ден“ и „Вечерна поща“ отпечатват следния некролог: „С голяма душевна тъга известяваме на всички роднини, приятели и познати, че многообичаният ни съпруг, баща, зет, чичо и вуйчо Тодор Пеев вчера в девет и половина часа вечерта падна убит от злодейска ръка.“

В същия брой на „Дневник“ обаче има и редакционна бележка, която завършва с изречението: „Причините на самоубийството са неизвестни, но ако се вярва откън, те са домашни...“

Тодор Пеев се гръмва сам. Вероятно има и лични причини да насочи дулото към себе си. Но всъщност е убит от кариеризма, алчността и властолюбието на бившите си другари. Пеев е разочарован от погазването на идеалите, за които се е борил преди Освобождението. Чувства се пренебрегнат и излишен. Неслучайно малко преди смъртта си започва да пише драма, в която иска да осмее и заклейми лицемерието и ламтежа към богатство на новите властници.

Може би най-емблематичен е случаят със Стефан Стамболов. Революционер и хъш, приятел на Ботев, с когото събират стихове в обща книжка, Стамболов се кълне:

*Не щеме ний богатства,
не щеме ний пари,
а искаме свобода,
човешки правдини!*

След като е съсечен от засада през 1895 г., бившият премиер оставя в наследство 15 парцела в София и околностите, 72 къщи в две села, два чифлика и ниви в Бургаско. Жена му я наричат „златната вдовица“.

Тодор Пеев е роден през февруари 1842 г. в Етрополе. Баща му Хаджи Пейо Стоянов Инджев е един от най-богатите хора в града – търговец, скотовъдец и едър земевладелец.

Представител е на етрополци пред наместниците на падишаха. Семейството му е многолюдно – от три съпруги има седем дъщери и трима сина.

Малкият Тодор е жизнено и ученолюбиво дете. Житейският му шанс е, че през 1858 г. става ученик на Сава Филаретов в София. Той е изтъкнат просветен деец и общественик през Възраждането, идва от Русия, където е завършил с отличие Историко-филологическия факултет в Москва. Обикаля България и създава много училища, наричат го „руския даскал“.

В софийското училище, което всъщност е гимназия, Тодор Пеев изучава всеобща история, землеописание, математика, български, френски, гръцки, старославянски, закон божи и др. Едва 18-годишен е назначен за главен учител в Самоков. Местните първенци не се интересуват от дипломата му, достатъчен атестат е, че е възпитаник на Сава Филаретов.

След смъртта на баща си през 1862 г. Тодор Пеев продава своя дял на братята си и заминава за Цариград, където се записва във Френския католически колеж. Там учител е друг бележит възрожденец – Драган Цанков. Френският колеж е открит преди Кримската война от монаси-лазаристи и освен с образование се занимава и с пропаганда на католицизма на Балканите. Тук Пеев чете немски, френски и английски автори. Запознава се с Петко Славейков.

Етрополецът не успява да завърши колежа поради липса на средства. В края на 1864 г. е назначен за главен учител в Силистра. Пеев обогатява преподаването с нови предмети и обръща особено внимание на девическото образование. Отваря училища и в селата, съставя им програми, обучава побудните младежи за учители. Силистренци се дивят на надписите, окачени по стените на училището: „Ако си любоучен, ще си учен“, „Всяко нещо на мястото си“, „На учението корените са горчиви, но плодовете са сладки“.

Докато е в Силистра, Тодор Пеев се среща с дейци на национално-освободителното движение. През май 1867 г. край с. Върбовка е разбита четата на Филип Тотю. Никола Странджата – един от оцелелите четници, преоблечен като

турчин, носи със себе си знамето и важни документи. Той и още един поборник търсят спасение от преследващите ги турци в Силистра. Там ги посреща Тодор Пеев, помага им да се възстановят и да се прехвърлят през Дунава във Влашко. Заради съмнения, че даскал Тодор помага на комитите, управителят на Дунавския вилает Митхад паша нарежда той да напусне града.

От есента на 1867 г. Тодор Пеев е главен учител в Кюстендил. И тук реформира учебното дело – отваря трикласни училища, открива девическо училище с около 60 ученички. Той е инициаторът за честването на празника на Кирил и Методий. Участва в борбата, която местните люде водят срещу гръцкия митрополит Игнатий. На 28 февруари 1870 г. излиза Ферманът за самостоятелна българска екзархия и Игнатий е принуден да напусне митрополията.

През лятото на 1870 г. Тодор Пеев става учител в Етрополе. Той вече е натрупал голям педагогически опит, но началото в родния му град е трудно, главно заради слабите приходи за образование в общинската каса. Парите отиват предимно за околните манастири. Въпреки всичко даскал Тодор успява и тук да модернизира образованието. През есента на 1870 г. създава „Просветен кръжец“, чрез който разширява кръгозора на съгражданите си за събитията не само в България, но и по света.

Домът на Тодор Пеев приютява Васил Левски, когато през есента на 1870 г. той идва за първи път в Етрополе. Създаден е местен революционен комитет, наречен „Мехмед Бочук-оглу“ – на името на богат етрополски турчин търговец. Правят това по съвет на Левски, защото „предпазва начинанието от поразии и провал“. За председател на комитета единодушно е избран Тодор Пеев. За да „легализира“ дейността на комитета, на 7 януари 1871 г. той създава читалище „Напредък“, на което също става председател.

През март 1872 г. даскал Тодор е избран да представлява всичките 11 комитета от София до Етрополе на общо събрание на Централния революционен комитет в Букурещ. За да не предизвика съмнение дългото му отсъствие от града, той прилага хитроумен план. Пише писмо от името на тур-

ските управници и населението на Етрополе, което трябва да занесе до русчущкия валия. Управата на града дори му брой 1200 гроша, с които да пътува до Русчук и да изпълни задачата.

Тодор Пеев първо отива в Букурещ. Там се запознава с Любен Каравелов, в чийто дом на 29 април започват заседанията. Пеев е избран за секретар на събранието. Влиза в четиричленна комисия заедно с Левски, Каравелов и Киряк Цанков, която трябва да напише програмата и да прегледа устава на Българския революционен централен комитет (БРЦК). На връщане от Букурещ успява да се срещне с валията на Русчук и да му връчи прошенията на етрополци.

През септември 1872 г. Тодор Пеев се жени за Цветана, дъщеря на местния първенец Мишо Вълчев. На сватбата по всяка вероятност е присъствал и Левски. Според едната версия Апостола пристига в Етрополе предрешен като овчар и на трапезата свири на кавал. Турците се поинтересували кой е този изкусен кавалджия и Пеев обяснил, че им пасе овцете – хем е добър овчар, хем ги весели.

Другата версия е по-правдоподобна, защото за нея свидетелства самият Тодор Пеев. Етрополският учител Шишков дошъл на сватбата със семейството си и с непознат човек, облечен в „опнати бели гащи и с кълчищена риза“. Това бил самият Васил Левски.

Тодор Пеев е съратник на Левски, но в един момент се сближава и с неговия първи заместник Димитър Общи, който често посещавал Етрополе. Общи пленява Пеев с бурната си биография. Бил е в легията на Раковски, после в легиона на Джузепе Гарибалди. Участвал е в Критското въстание. През 1869 г. с чета от 8 души преминава от Сърбия в България.

Пеев знае, че Левски няма особено доверие в своя заместник, но въпреки това се съгласява да помогне на Общи в найновата авантюра, която е замислил. Даскалът е един от хората, изработили плана за обира на турската хазна. На 22 септември 1872 г. с няколко въоръжени мъже Димитър Общи успява да задигне парите в прохода Арабаконак.

Въпреки усилията на турската власт в Софийско, три седмици след обира няма никакъв резултат. Управителят Мазхар

паша праща телеграма на каймаканина в Орхание (сега Ботевград). Нареджането в депешата е, ако не се открият нападателите на хазната, парите да бъдат събрани от населението на Етрополе.

Комитетските хора на Тодор Пеев успяват да убедят турските големци и българските първенци, че обирът на хазната е дело на външни хора, дошли през границата и след това отново избягали през нея. Каймаканинът лапа въдицата и решава да прати шпиони във Влашко и Сърбия, които да търсят крадците. Всички се спират на Тодор Пеев като най-подходящ за мисията: владее турски, френски и гръцки, знае и румънски. Умен е, разсъдлив, може да завърже приказка с всеки и да реагира правилно във всякаква ситуация.

И ето че революционерът Тодор Пеев заминава за Влашко като „баш шпионин“ на османлиите. За негови помощници са определени Христо Пиронков от Етрополе и помакът Хасан от съседно село. Първата спирка на тримата е Тетевен. Денят е Петковден, посреща ги лично мюдюринът Махмуд ага. Черпи ги с кафе и предлага да уважат именния ден на местния чорбаджия Петко. Отиват и виждат самия Димитър Общи с дружината му, разположили се около богатата трапеза.

Общи е с чохен* елек и обшити със сърма потури. Седи с достойнство, замезва и пие руйното чорбаджийско вино. Впечатлен от осанката му, Махмуд ага се интересува кой е. Сливналия, богат чиляк, търгува с аби и шаяци, надпреварват се да лъжат чорбаджи Петко и Тодор Пеев. Даскалът взема чаша и вдига наздравица за мъдростта на султана и милостта му и към раята българска.

Пеев и другарите му пристигат в Крайова. Пускат Хасан да души в града за крадците, а даскалът и Пиронков заминават в Букурещ. Тодор Пеев отива в дома на Любен Каравелов. Тук се запознава с Христо Ботев.

На 24 октомври 1872 г. Димитър Общи е заловен. Тикат го в кауша, започват масови арести на комитетски дейци. Връщането на Тодор Пеев в родината е невъзможно. Той се мести в Браила. Тук през 1869 г. е основано Българското книжовно

* Кожен. – Б.р.

дружество (БКД), днешната Българска академия на науките (БАН). Година по-късно е създадено и Българското женско дружество. Пак тук, в печатницата на дядо Паничков, Христо Ботев редактира в-к „Дума на българските емигранти“.

В Браила Тодор Пеев е определен за представител на БРЦК. Става директор на българското училище. Когато през юни 1873 г. деловодителят на БКД Васил Друмев се замонашава, Пеев заема мястото му в книжовното дружество. Редактира и печатното му издание „Периодическо списание“.

В края на учебната 1875 г., след положените изпити, на сцената в училището излизат двама ученици, които държат голям правоъгълен картон. На него пише: „Даскал Генко. Комедия в едно действие от Тодор Пейов.“ Така освен като деловодител на БКД, Пеев наследява Васил Друмев и като драматург. След неговия „Иванко“, той представя своя „Даскал Генко“.

След избухването на Априлското въстание през пролетта на 1876 г. Тодор Пеев решава, че може да повдигне духа на народа чрез вестник. Заедно с приятеля си Иван Драсов в края на април издават в-к „Юнак. Лист за българските интереси“. За съжаление от „Юнак“ излизат само няколко броя.

Към Пеев и Драсов се присъединява талантивият публицист Светослав Миларов. Тримата решават да започнат нов вестник, който да излиза два пъти в седмицата. Единодушно избират името му – „Възраждане“. Първият брой се появява на 5 юни 1876 г. За да могат и чужденци да четат газетата, основните статии са печатани и на френски език.

„Възраждане“ е модерен за времето си вестник. По-късно е оценен като един от най-сериозните в българската периодика през 70-те години на XIX век. Поради липса на средства последният брой излиза на 12 ноември 1876 г. и Тодор Пеев остава без работа.

Старият печатар Димитър Паничков обаче иска да възобнови в-к „Дунавска зора“ и моли даскал Тодор да помогне. С много усилия двамата успяват да отпечатат два броя на 1 и 6 януари 1877 г. В първия е публикуван фейлетонът на Пеев „Браилски искрици“, който той подписва с псевдонима „Глас в пустиня“. Заимства го от Ботевия стих:

*Не оставяй да изстине
буйно сърце в чужбина,
и гласът ми да премине
тихо като през пустиня.*

Тодор Пеев участва в Руско-турската война като преводач на висши офицери. Междувременно му възлагат да поеме управлението в освободените русенски села Мечка, Бантин и Пиргос. От януари до октомври 1878 г. е председател на окръжния съд в Орхание (Ботевград).

Понеже е добър администратор и бързо въвежда ред на повереното му място, постоянно го местят. Става окръжен началник последователно в Златишки, Кюстендилски и Варненски окръг. Няколко месеца е чиновник за особени поръчения към Министерството на вътрешните дела и после пак е окръжен управител в Плевенски и Свищовски окръг. От Свищов през август 1880 г. Тодор Пеев пише писмо на Васил Д. Стоянов, в което има и следните редове: „Омръзна ми вече пустий бежарлък. Уж се ослободихме да поживеем като хора, пък то от трън, та на глог.“

Митарствата на поборника обаче не спират: административен инспектор във вътрешното министерство, втори помощник на главния секретар на Държавния съвет, пръв секретар на кодификационната комисия, административен инспектор и ревизор.

В края на 1882 г. Тодор Пеев е уволнен и се пенсионира. Проф. Дочо Леков, най-проникновеният изследовател на делото на възрожденеца, пише: „Авторитетът и обаянието му плашат някои висши държавни служители. Те не могат да разберат, че той няма амбициите да стои начело, че големият революционер не желае да стане голям началник...“

Тодор Пеев се включва във възстановяването на Българското книжовно дружество. На 6 август 1884 г. е избран за редовен член на историко-филологическото му направление. Малко по-късно отново става деловодител на дружеството.

Пеев иска да се върне към учителската си професия. Но не среща подкрепа отникъде. Принуден е да напише писмо до Захари Стоянов, който по това време е председател на Народното събрание:

Господин Захарий!

Много пъти Ви дирих дома Ви, но по нещастие или не Ви намирах там, или бяхте много заети, та не приемахте посетители. Г-н Захарий, аз не исках много да ви заседня и безпокоя; имах да Ви кажа следующите няколко думи, които, моля, имайте търпението да ги прочетете.

Дванайсет години съм учителствувал, искам още няколко години да бъда учител, а за да стана такъв само на Вас мога да се надея да направите възможното да се назнача в долните класове на тукашните девическа или мъжка гимназии. Вярвам, че господин министъра на просвещението няма да Ви откаже.

Тая добрина няма да направите мене, бай Захарий, а на моите четири дечица, които ще Ви споминат и благославят, а аз ще Ви бъда вечно признателен и благодарен.

Направете една добрина на уважаващия Вас

Т. Пеев.

8-ий август 1889 г.

София

Молбата му остава без отговор. За да закърпи семейния бюджет, започва да превежда. През 1898 г. по повод 25-годишнината от обесването на Левски излиза малък сборник, посветен на Апостола. В него Тодор Пеев участва с текста „Личен спомен за Васил Левски“.

Между 1884 и 1888 г. Стоян Заимов, някогашният главен апостол на трети (Врачански) революционен окръг, издава мемоарите си „Миналото“. Заради многото неточности в тях, авторът се среща с Тодор Пеев. След дълъг разговор между двамата, Пеев му дава своите забележки и уточнения. Във второто издание на „Миналото“ Заимов се съобразява с повечето от тях и от това достоверността на мемоарите му само печели.

Явно увлечен от това връщане назад в годините, Тодор Пеев започва сам да описва своето минало – детството, учителстването, срещите с Васил Левски и Димитър Общи, мисиите във Влашко. За съжаление спира до времето, когато заживява в Браила. Не е известно защо прекъсва спомените си.

През 1899 г. силните на деня се сещат за Тодор Пеев и го назначават за окръжен управител във Варна. Там обаче се случва един остър сблъсък с княз Фердинанд. Макар и предупреден, че на път за Евксиноград князът ще мине през града, Пеев не отива да го посрещне на гарата. Дори не изпраща свой заместник.

Пристигнал в Евксиноград, гневният Фердинанд звъни по телефона и иска обяснение. Пеев отговаря, че би го посрещнал с всичките почести по протокола, ако той, Фердинанд, беше дошъл във Варна по държавни дела. Но в задълженията на един окръжен управител не влиза да среща княза, когато той просто отива в жилището си.

Фердинанд веднага иска уволнението на непокорната глава. Тогавашният премиер Димитър Греков успява да убеди княза, че Пеев има славна биография на революционер и отстраняването му може да предизвика оставки в кабинета. Фердинанд обаче не миряса и през август Греков праща Тодор Пеев за търговски агент в Скопие.

Пеев не се задържа дълго и в Скопие, който още е под турско робство. През май 1901 г. му се налага бързо да напусне града. Властите са надушили дейтелността му на човек, който снабдява с оръжие местните революционери.

Тодор Пеев се връща в София и живее с единствения си приятел – спомените за славното минало. До оня съдбовен 26 юли 1904 г., когато се самоубива.

Десетилетия името на Тодор Пеев е напълно забравено. Възкресяването му дължим на Дочо Леков. Години наред той издирва данни за него в архиви, стари вестници и спомени на близки и приятели. През 1966 г. Леков и Иван Сестримски подготвят за издаване съчиненията на Васил Друмев, основоположникът на българската драма.

Още през 1908 г. в архива на Друмев е намерен ръкопис на незавършена пиеса, озаглавена „Фудулеску, прокопцаният зет на хаджи Стефания“. Според откривателя на ръкописа Стефан Минчев по стил и някои художествени похвати „Фудулеску“ наподобява стила на Васил Друмев. Но той е пишел с лявата ръка и почеркът му съществено се отличава от този, с който е написан откритият текст.

Съмненията и споровете кой е авторът на „Фудулеску“ отпадат, когато е открито писмо на Тодор Пеев до Васил Д. Стоянов с дата 26 февруари 1876 г. В него той обяснява на приятеля си, че през зимата се „занимавал с драматургство“. С чувство за хумор пише, че не се е полакомил да отнеме занаята на Добри Войников. „Никак не съм лаком в този случай – споделя Пеев, – ако и това да не произхожда от голяма скромност. Написал съм една драма от българо-влашкия живот. Сега я преработвам. Като я напиша на чисто, ще ви я проведя да я прегледате и да ми обадите как я намирате.“

След като написва четири действия от пиесата обаче Пеев я изпраща не на Васил Д. Стоянов, а на Васил Друмев, вече приел духовен сан и известен като митрополит Климент. Явно е търсел автора на „Иванко“ като опитен драматург, който може да му даде ценни съвети и конкретни предложения за промени в текста. Но избухва Априлското въстание и Тодор Пеев така и не успява да изпрати последната част на творбата си.

При работата с архива на Тодор Пеев Дочо Леков намира липсващото пето действие. Така неговото авторство е категорично доказано. „Фудулеску“ заема значимо място в темелите на българската драматургия наред с „Иванко“ на Васил Друмев и „Криворазбраната цивилизация“ на Добри Войников. Първият самоубиец в българската литература дава живот на един от основните жанрове в същата тази литература.

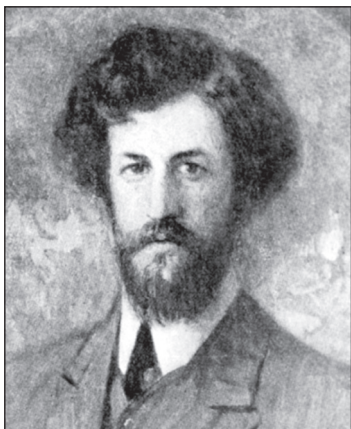
ЛИТЕРАТУРА

Леков, Д. *Забравен възрожденски книжовник*. – Литературна мисъл, 1970, кн. 1.

Тодор Пеев. *Сборник под редакцията на Дочо Леков*. С., 1972.

Леков, Д. *Тодор Пеев. Страници от живота и съдбата на един възрожденец*. С., 1978.

Тодор Пеев. *Научни изследвания. Драми*. С., 1994.

ДИМИТЪР БОЯДЖИЕВ ДРЪПНА СПУСЪКА ЗАРАДИ ЖЕНА

КУРШУМ В СЪРЦЕТО ОТНЕ ЖИВОТА
НА ПОЕТА С ХРИСТОВА ОСАНКА

София, площад „Славейков“, края на 20-те години на миналия век. Елин Пелин се разхожда с Тодор Боров. Двамата се разминават с някаква жена. Пелинко се обръща и трепетно казва на приятеля си:

– Ей заради тази се самоуби Митю Бояджиев!

Но не изрича името на жената.

София, „Руският клуб“, началото на 70-те години на миналия век. В компанията на една от масите е известният журналист Христо Бръзицов, бивш главен редактор на вестниците „Мир“ и „Днес“.

– Я, та това била тя? – изведнъж ахва един от мъжете в компанията.

– Коя, за бога? Изкажи се по-ясно – питат другите.

– Жената, за която се самоуби нежният поет Димитър Бояджиев. Създателят на „Все така съм тъжен, Люсиен“.

– Тя била още жива?

– Какво думаш? Димитър Бояджиев се е самоубил в 1911 г. Тогава тази бабичка да е била най-много 18-годишна...

– Да, тъкмо толкова. Таман възраст за влюбване...

Компанията дълго гледа и коментира „бабичката“, вперила поглед над листа с вечерното меню. Поръчва си кавърма. На съседния стол е подпрян бастунът ѝ.

– На такава възраст – по заведения – негодува един от мъжете.

– Какво прави природата, а!? Гърбава, сбръчкана, нежелана от погледа...

– А за нея да се погуби човек като Димитър Бояджиев?!

– Нежният, милият поет, който и само с една стихосбирка бе завладял сърцата на духовните хора.

Димитър Бояджиев е първият български поет, който на 12 юли 1911 г., едва на 31, се самоубива заради жена. Но и до днес, 100 години по-късно, името ѝ остава неизвестно.

До тялото на простреляния Бояджиев намират две предсмъртни писма. Първото е до безнадеждно обичаната жена и неговото съдържание остава в тайна завинаги. Другото е до прокурора – поетът пише, че не вини никого за смъртта си и моли да бъде погребан по християнски, макар че като самоубиец не му се полага опело. Прави това заради майка си, която е силно набожна жена.

Димитър Бояджиев е роден на 18 май 1880 г. в Пазарджик в семейството на Иван Ивчов и Екатерина Ненкова. До 14-ата си година Иван е неук овчар. 15-годишен бяга от родното село Момина клисура в Пазарджик, за да учи занаят. Става чирак в бояджийска работилница и след няколко години с припечелените грошове открива своя собствена работилница. Занаятът му става фамилия – вече се казва Иван Бояджиев. Самообразова се, в града го наричат Европееца заради винаги спретнатия му вид.

Майката Екатерина е от сравнително заможен пазарджишки род и по тази причина успява да завърши второкласното девическо училище в града като пълна отличничка. Женското благотворително и просветно дружество иска да я прати да учи в Габрово, но родителите ѝ не я пускат.

От брака си Иван и Екатерина Бояджиеви имат 8 деца (две умират), Димитър е първородният. През пролетта на 1893 г. бащата си отива от този свят. Една вечер, останал сам в работилницата, той се опитва да повдигне много тежък съд с боядисана прежда и получава жестоко изсипване. Тъй като в

Пазарджик няма опитен лекар хирург, го закарват в Александровската болница в София.

Когато след два дни съпругата му Екатерина и брат ѝ се връщат, той вече е починал. Погребват го в Софийските гробища. Невероятно звучи, но по-късно никой от семейството не може да открие гроба на Иван Бояджиев.

Макар едва 13-годишен, Димитър става глава на семейството. Той напуска училище и започва работа в бояджийницата, но нито занаятът го влече, нито има сили да се справи с проблемите. Постъпленията прогресивно намаляват и скоро майката пуска кепенците.

Упоритият и любознателен Димитър обаче успява пак да тръгне на училище. Става един от основателите на културно-просветното дружество „Млада дружба“ в Пазарджик. След като завършва четвърти прогимназиален клас е назначен за писар в общината.

Когато е само на 15 години публикува първата си дописка във в-к „Социалист“. Година по-късно младежкото културно-просветно дружество за самообразование „Юноша“, на което Димитър Бояджиев е секретар, организира честване на 1 май в града. На митинга той държи емоционална реч и рецитира стихове.

Вече 16-годишен приема социалистическите идеи. Избран е за секретар-деловодител на партийната организация в Пазарджик. Нейн основател е адвокатът Георги Стефанов, личен приятел на Димитър Благоев. Бояджиев започва работа в кантората на Стефанов, става сътрудник на сп. „Ново време“.

През март 1898 г. младият човек се разболява и до есента се лекува в с. Чепино баня, сега квартал на Велинград. Тук за първи път прописва стихове. Някои от тях се осмелява да изпрати на създателя на социалистическото движение у нас Димитър Благоев. За първи път публикува обаче чак след 4 години – през 1901 г. в списанията „Общо дело“ и „Летописи“.

В началото на 1902 г., вече 21-годишен, Димитър Бояджиев идва в София. Неговият виден съгражданин Константин Величков, един от водачите на Народната партия и два пъти министър в кабинета на Константин Стоилов, го взема под

опеката си. По негова препоръка младежът е назначен на работа в Бюрото за печат в Министерството на външните работи и изповеданията.

Става и уредник на сп. „Летописи“, издавано от Константин Величков, публикува в него свои стихове, както и преводи от руски език – Тургенев, Лермонтов и Бунин, Тютчев, Максим Горки.

На Бърнард Шоу приписват думите, че ако един млад човек на 20 години не е социалист, той няма сърце, но когато и на 50 години продължава за е социалист – няма глава. В някои от най-ранните стихотворни опити на Димитър Бояджиев като „Ще дойде ден“ и „Нима да вярвам още“ наистина се чувства влиянието на социалистическите идеи. Но много скоро социалните послания заглъхват, поетът насища творбите си с лично страдание, песимизъм, самота, меланхолия, тъга.

Други от стиховете му впечатляват с изострена чувствителност и с благородството на поривите. Според критиците по тоналност Бояджиев се родее със символистите, но не принадлежи към тях. Лириката му е по-жизнена и предметна, образността му е реалистична, със силно изразена импресивност.

Бояджиев се отдалечава от социалистическите идеи и заради влиянието на Константин Величков, но не става привърженик на неговата Народна партия, нито се интерсува от политика. Отдава се изцяло на работата си като чиновник във външното министерство и на поезията, но публикува рядко.

Димитър Бояджиев е един от най-загадъчните ни поети. Интровертен самотник, тъжен мълчаливец, болезнено чувствителен. Трудно го развеселява дори бохемската група около сп. „Българан“, в която влизат художникът Александър Божинов, писателите Елин Пелин, Александър Балабанов, Димо Кьорчев, Петко Росен и др. Артистичният кръг на „българановците“ се събира в гостилница „Средна гора“ на бай Петко Средногореца, която се е намирала на ул. „Раковски“. Там за тях винаги имало запасена маса.

Елин Пелин е най-добрият приятел на Димитър Бояджиев. Двамата се сближават в сп. „Летописи“, където разказва-

*Елин Пелин и Димитър Бояджиев
(в средата, отляво надясно) с приятели*

чът от Шопско печата разказа си „Ветрената мелница“. По това време писателят е безработен и често бедства финансово. Въпреки че в същото списание публикува и други от най-силните си първи разкази, издателят Голов не му дава хонорар. Бояджиев плаща храната на Елин Пелин, макар че често и той е безпаричен.

Александър Божинов описва новодошлия в компанията на „българановци“ като „нежен човек, тих, кротък, с небрежно вчесана коса“. По-различен е словесният портрет на Димитър Бояджиев, направен от Петър Нейков, негов колега от Бюрото по печата на външното министерство, по-късно известен дипломат: „Лицето на поета, засенчено от буйна къдрава коса, е изпито, носи белези на загриженост не по възрастта му. [Тогава Бояджиев е на 24 години – б.м., П.К.] Очи неголеми, но одухотворени; нос тънко изваян. Брадата дава своята опора, но е безсилна да затвърди нежните му черти. Облеклото му – тясно, вехто, зле прикрива мършавостта на тялото му. То издава бедност и лишения...“

Тъкмо пред Петър Нейков се изповядва Димитър Бояджиев. Веднъж, докато пътуват с влак от Пазарджик за София, той признава: „Всичко би било друго, ако можех да се откъсна от себе си, от самата си съдба. Някакво проклятие тежи върху живота ми. Не зная откъде иде то. Болезнена, неизлечима свърхчувствителеност. И всичко ме плаши. Зърното пясък е за мене планина, която ме плаши...“

„За първи и последен път той повдигаше пред мене крайчеца на завесата, зад която се таеше душевният му живот“, свидетелства Петър Нейков.

През 1907 г. Константин Величков заминава за Франция и урежда земляка си като секретар на българското консулство в Марсилия. Димитър Бояджиев посреща това назначение със смесени чувства. Допитва се до приятеля си Нейков да замине или не. „Ти знаеш, здравето ми е крехко – изповядва се той. – Чувствам, че ме дебне болест, която не прощава. Какво ме очаква там далечен и самотен?“

Петър Нейков го успокоява, че болестта му е въображаема, а цялата му тревога лежи на силно нервно разстройство. И че атмосферата в Марсилия, както и новата работа, ще отвлекат вниманието от грижите и горестите. Преди заминаването на Димитър Бояджиев приятелите му организират прощална вечеря. На нея поетът е по-тъжен и по-самотен от всякога. Не крие скръбта си, че трябва да се раздели с „млади, здрави жизнерадостни хора, с които го свързва четиригодишна дружба“.

„Но не беше само раздялата с верни другари, която го потапяше в море от тъги – пише Петър Нейков. – Той отнасяше със себе си трагиката на любовна загадка, която беше открил в стиховете си, без да успее да се освободи от зловещите й внушения.“

Напразно на тази прощална вечеря приятелите му се опитват да го разсмеят, да го потопят в младежкото веселие. След нея нарочно го водят в заведението „Нова Америка“, където българановци начело с Александър Божинов забавляват публиката като комици от ваниететен театър. „Когато изпратихме късно след полунощ поета до дома, мълчанието му беше тежко

като олово и ние всички бяхма заразени от него“, разказва Петър Нейков.

За престоя на Димитър Бояджиев в Марсилия се знае малко. За личния му живот – нищо. До роднините си пише рядко, а и те не запазват писмата му. Същото се случва и с малкото писма до приятелите му. „Неговият престой там му даде възможност да научи добре френски, да се запознае с френската литература и да срещне френската жена“, пише в спомените си Симеон Радев.

Според Елин Пелин в този град поетът написва едни от най-вдъхновените си стихотворения. За душевното му състояние там особено показателно е „Марсилия“:

*Безрадостно залутан, слисан в уличния шум
в загадки скръбни потопен, безсилен и отчаян,
на този страшен град – на всичките пороци друм –
гърмежът и миазмите аз налбюдавах смяян.
Сред тая върволица не разбрах аз що диря!
Като вълна нахлуваше във моята душа
огромна скръб – и мислех – звер да ме сподиря
на всяка стъпка, без да знам с какво да се теша.*

.....

*Животът ми се струваше тогаз почти порок,
във моята душа така нелепо безполезна,
че мисълта за смърт ме блазнеше кат блен висок.*

На 16 ноември 1907 г. Константин Величков умира в Гренобъл. През 1909 г. Димитър Бояджиев урежда тленните му останки да бъдат пренесени в България. През 1910 г. поетът се връща в София. Пак Петър Нейков разказва: „Облеклото му от западна кройка беше почти елегантно. Брадата му грижливо подстригана, косата му прибрана. Но стойката му беше по-приведена, сякаш по-обременена. Едва 30-годишен, в разцвета на младостта, но лицето му изглеждаше посърнало, набраздено от нови, непознати мен бръчки, пачи крака под очите, дълбоко вдълбани гънки над устните. Той стоеше пред мене по-загрижен и по-измъчен отвсякога. Бояджиев ми се видя този път чужд и далечен, сякаш тръгнал вече на дълъг път...“

След завръщането си от Марсилия Димитър Бояджиев работи в Дирекция на печата, сътрудничи на списанията „Ново време“, „Съвременна мисъл“, „Българан“ и др. Подписва се с псевдонимите Димитър Ивчов, Ех, Ех поет, Б-в, Ивч. Пише комедията „Смях и сълзи“ и дава ръкописа на Елин Пелин с молба да бъде поставена в Народния театър. Пиесата е отхвърлена от ръководството на театъра, а текстът не е открит и до днес.

Приятелите на Димитър Бояджиев се опитват да разберат какви са причините за неговата вътрешна драма. Мълви се, че поетът е изправен пред нерешим морален проблем. Дълг към една жена, на която вече бил обещал сърцето си, и пламенна обич към друга, при това омъжена и с дете. „Митю Бояджиев не ми се харесва – някакъв любовен червей го гложде, не знам къде ще му излезе краят“, споделя Елин Пелин на Александър Божинов.

Краят е фатален. Той е закодиран в знаменателното стихотворение „Вечерен трепет“:

*И когато стигне
в моя час уречен
гневната разплата,
кой ръка ще дигне,
близък и сърдечен,
да ми спре ръката?*

На 12 юли 1911 г. около 13 часа поетът се прибира от Външното министерство. Преди да влезе в стаята си вижда по-малкия си брат Иван, който наскоро е завършил гимназия. Десетина минути по-късно от стаята се чува гърмеж. Вратата е заключена, Иван чупи стъклото на прозореца и през него успява да влезе вътре. Отключва вратата – втурват се майката Мария и другите деца.

Намират Димитър легнал облечен на кревата. Още дишал, но бил в безсъзнание. Иван хуква към Александровската болница и довежда съгражданина им от Пазарджик д-р Войводов. Но Димитър Бояджиев вече е мъртъв.